

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-99>

УДК 378.011.3-051:74

Шпитальова О.В.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

ПЕДАГОГІЧНИЙ МАЛЮНОК В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. У статті розкриваються шляхи формування професійної готовності майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі вивчення курсу «Педагогічний малюнок». Педагогічний малюнок є основним методичним інструментом технології навчання образотворчому мистецтву і засобом наочного навчання. Оволодіння наочно-методичною майстерністю дозволить спеціалісту займатися творчою педагогічною діяльністю, вільно вибирати форми, методи, засоби наочного навчання, виявляти педагогічну ініціативу, постійно підвищувати свій кваліфікаційний рівень, професійну культуру. Студенти знайомляться з проблемами методології художньої творчості, логіки, філософії, психології та педагогіки у контексті з сучасними проблемами методичного забезпечення педагогічної технології наочного навчання.

Ключові слова: педагогічний малюнок, професійна компетентність, наочне навчання, методична підготовка, учитель образотворчого мистецтва.

Shpitaleva Olena

Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

PEDAGOGICAL DRAWING IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL PREPARATION FUTURE TEACHERS ART

Summary. The article reveals ways of forming the professional readiness of future teachers of fine arts in the course of studying the course «Pedagogical drawing». Pedagogical drawing is the main methodical tool of technology of teaching fine arts and means of visual training. Mastering the knowledge base and mastering practical skills in the course of studying the course «Pedagogical drawing» is aimed at methodical training of future specialists. Visual studies in the art classes should be considered as a methodically-secured process of transfer of knowledge and experience, instruction and awakening to purposeful mental-practical ways of action, utterance and substantiation of thought, provisions about the regularities of formulation and methods and techniques for creating images by means of various types of fine arts with the help of visual information display, explanation of the program material for assimilation by his students. Mastering visual and methodological skills will allow the specialist to engage in creative pedagogical activity, freely choose forms, methods, means of visual training, to identify the pedagogical initiative, to constantly improve their qualification level, professional culture. Students get acquainted with the problems of methodology of artistic creativity, logic, philosophy, psychology and pedagogy in the context of modern problems of methodical provision of teaching technology for visual education. The purpose of the course «Pedagogical drawing» is to professionally prepare a teacher with a high level of methodological skills and pedagogical readiness to manage the artistic activities of pupils using modern technologies of visual education. The main task of the pedagogical drawing consists in the practical mastering of the method of visual teaching of the fundamentals of visual writing, the formation of a practically meaningful ability to use the technology of visual training in the process of managing artistic creative activity of students.

Keywords: pedagogical drawing, professional competence, visual training, methodical preparation, teacher of fine arts.

Постановка проблеми. Професійна підготовка майбутніх учителів до управління процесом художньо-естетичного виховання особистості засобами образотворчого мистецтва потребує нових підходів до питань формування їх методичної готовності та компетентності, що вимагає від спеціаліста високого рівня практичних вмінь в імпровізаційному педагогічному малюванні. Таке професійне вміння є часткою педагогічної майстерності високого методичного рівня майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

У процесі формування професійної готовності майбутніх вчителів до рішення завдань та навчальних проблем шкільної програми з образотворчого мистецтва особливо значуще місце серед навчальних дисциплін спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) займає курс «Педагогічний малюнок». Дидактична необхідність його вивчення зумовлена об'єктивними потребами перебудови системи вищої художньо-

педагогічної освіти, напрямками освіти, визначеними державною національною програмою «Освіта. Україна XXI століття», Законом України «Про освіту» [1], сучасними дослідженнями психолого-педагогічної науки щодо нових теорій і технологій навчально-виховного процесу, новим змістом професійно-діяльнісної підготовки студентів у закладах вищої освіти.

Педагогічний малюнок є основним методичним інструментом технології навчання образотворчому мистецтву і як засіб наочного навчання потребує впровадження нових підходів до його вивчення в сучасній системі художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів-художників. Наочне навчання основам образотворчого мистецтва розглядається як дидактичний вплив на формування цілеспрямованого сприйняття й розширення уявлення про предметний світ та явища природи за допомогою образотворчо-інформаційного ряду та різних методів наочного пояснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук нових шляхів удосконалення змісту та форм навчальної діяльності у процесі підготовки майбутніх фахівців є предметом чисельних науково-педагогічних досліджень. Проблеми становлення та формування професійної готовності педагогічних кадрів мистецького профілю ґрунтовно висвітлюються у наукових і методичних працях М. Бехтерева, М. Кириченка, Л. Кондрацької, В. Кузіна, М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольської, Б. Неменського, Ю. Орлова, О. Отич, М. Ростовцева, О. Рудницької, М. Солом'яного, О. Шевнюк, Є. Шорохова, В. Шульгіної, Б. Юсова.

Питаннями впровадження нових підходів до реалізації завдань мистецької освіти, обґрунтуванням провідних аспектів підготовки педагогів мистецького профілю займалися Н. Аніщенко, Н. Ганнусенко, І. Зязюн, О. Комаровська, С. Нічкало, Т. Носаченко, О. Олексюк, О. Оніщенко, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Щолокова, О. Шевнюк.

Вчені вважають, що навчання студентів в сучасних умовах потребує різкого зростання рівня самостійності (змістовної і виконавчої); підвищення рівня оперування навчальним матеріалом, що дає можливість виходу на дослідницький, творчий рівень; формування у студентів готовності брати на себе відповідальність за своє навчання; набуття уміння вчитися (у студентів розвиваються системні, узагальнені знання і способи діяльності); розвиток здатності до співробітництва, кооперації, прийняття нових технологій (тобто відбувається навчання соціальних відносин і набувається здатність діяти технологічно, адекватно соціальній культурі); зміну мотивації та готовність до вирішення дослідницьких завдань і, як наслідок, сформованість професійної компетентності, що є передумовою самоактуалізації.

У зазначеному аспекті свобода творчості і справжня майстерність педагога-художника приходять на основі точного знання. Тому, оволодіння майбутніми вчителями образотворчого мистецтва основними засобами педагогічного малюнку, що ґрунтується на законах образотворчої грамоти, є необхідною передумовою та першочерговим завданням для формування їх готовності до майбутньої педагогічної діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Велика увага науковців до проблеми професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва не вичерпує усіх проблем, що виникають у практиці вищої школи. На сучасному етапі розвитку мистецької освіти проблема формування у студентів професійної компетентності з педагогічного малюнку набуває особливої актуальності, а тому вимагає збагачення новим змістом, впровадження в навчальний процес методів активізації художньо-творчої активності студентів. Тому **метою статті** було розкриття значення та змісту педагогічного малюнку в контексті формування професійних якостей майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Педагогічний малюнок є невід'ємною складовою нормативних професійно-орієнтованих дисциплін системи художньо-педагогічної підготовки, процесу становлення творчої особистості (С. Альтшуллер,

Ю. Гільбух, В. Моляко) та професійної підготовки майбутнього вчителя до естетично-виховної роботи (Є. Барбіна, В. Сергеев, Т. Руслова, Н. Фадеева) [2].

Засвоєння бази знань та оволодіння практичним вмінням в процесі вивчення курсу «Педагогічний малюнок» спрямовано на методичну підготовку майбутніх фахівців. Наочне навчання на заняттях образотворчого мистецтва необхідно розглядати як методично забезпечений процес передачі знань та досвіду, наставляння й пробудження до цілеспрямованих розумово-практичних способів дій, вимовляння й обґрунтування думки, положень про закономірності формування засобами різних видів образотворчого мистецтва за допомогою візуально-інформаційного показу, пояснення програмового матеріалу для засвоєння його учнями.

Мета курсу «Педагогічний малюнок» – професійно підготувати вчителя з високим рівнем методичної майстерності й педагогічної готовності до управління художньою діяльністю школярів з використанням сучасних технологій наочного навчання. Основне завдання педагогічного малюнку полягає в практичному оволодінні методикою наочного навчання основам образотворчої грамоти, формуванні практично значущого вміння використовувати технологію наочного навчання в процесі управління художньою творчою діяльністю учнів.

Основні художні цінності, які сьогодні набувають універсального характеру, закладають інтеграційну основу естетичного виховання учнів, сприяють формуванню культурного мислення, високого рівня духовності, кругозору. «Педагогічний малюнок» виступає своєрідним інтеграційним курсом, який забезпечує цілісний процес навчання-пізнання системою педагогічної технології, яка складається з різноманітних фундаментальних підсистем, структура моделі яких охоплює основи малюнка, живопису, композиції, графіки, основи архітектури та дизайну, основи мистецтвознавства та художньої культури в цілому.

Саме інтеграція, на думку О. Рудницької, є необхідною логічною основою розуміння природи мистецтва, яка передбачає узагальнення і систематизацію знань про художню картину світу [3]. Інтеграція змісту курсу забезпечує усвідомлення сутності понять художнього змісту, жанру, форми, стилю, символу, художньої метафори й алегорії.

Засвоєння змісту програми «Педагогічний малюнок» має стати чинником формування професійної майстерності фахівця та оволодіння ним цілісною системою знань і навичок, зорієнтованих на безпосереднє практичне використання основних методичних прийомів педагогічної технології, адаптованої до творчої діяльності в умовах школи.

У процесі засвоєння теоретичних положень методики наочного навчання та оволодіння практичними навичками в педагогічному малюванні на заняттях студент повинен:

– досягнути свої здібності, можливості методики наочного навчання, вміти створювати на основі набутих знань свою власну позицію, власний педагогічний підхід до розв'язання тих чи інших навчально-виховних проблем, висувати та аргу-

ментувати на підставі аналізу мотивів своїх дій власні методичні рішення;

– знати зміст основних положень образотворчої грамоти, які розкривають сутність і специфіку різних видів і жанрів пластичних мистецтв та шляхи практичного забезпечення, реалізації професійних знань і навичок в досягненні педагогічних завдань в процесі художньо-естетичного виховання школярів засобами методики наочного навчання.

Зміст програми передбачає реалізацію конкретних педагогічних задач, адекватних основним лініям художньо-естетичного виховання і освіти школярів. У свою чергу програма потребує створення належних умов для професійної орієнтації, дидактичної підготовки, формування методичного уміння, навичок, творчого пошуку нових підходів до розв'язання завдань наочного навчання.

Дидактична характеристика змісту методичної підготовки спеціалістів перш за все реалізується через оволодіння структурними компонентами методичної технології наочного навчання, оволодіння майстерністю в педагогічному малюванні. Рівень засвоєння програмового матеріалу дисципліни зумовлюється цілеспрямованою організацією практичного опрацювання інваріантних, так і варіантних компонентів та складових державного освітнього стандарту загальної середньої школи з урахуванням:

а) змістовного наповнення форм реалізації завдань на кожній ступені школи та її загальної виховної функції;

б) засад формування і прогнозування розвитку освіти, процесів художньо-культурного виховання підрастаючого покоління засобами різних видів пластичних мистецтв;

в) оптимізація діяльності за умов цілеспрямованої організації і координації заходів щодо вивчення та впровадження наукових досліджень, передових педагогічних технологій у навчально-виховний процес з метою підвищення рівня професійної готовності, методичної майстерності.

Проблемою підготовки вчителів образотворчого мистецтва сьогодні виступає гостра необхідність переорієнтації та переосмислення змісту професійної освіти з його пізнавально-інформаційного наповнення на розвивально-виховне та практично-діяльнісне, підвищення якісного рівня фахової, у т.ч. методичної підготовки студентів.

Методика виступає своєрідним «інструментарієм» для вчителя, «...конкретизує на навчальному матеріалі основні категорії дидактики: цілі, зміст, організаційні форми навчання й на рівні предметного змісту вона відповідає на питання: як найкраще навчати, розвивати і виховувати школярів у процесі засвоєння навчального матеріалу» [4, с. 22].

Оволодіння наочно-методичною майстерністю дозволить спеціалісту займатися творчою педагогічною діяльністю, вільно вибирати форми, методи, засоби наочного навчання, виявляти педагогічну ініціативу, постійно підвищувати свій кваліфікаційний рівень, професійну культуру.

Студенти знайомляться з проблемами методології художньої творчості, логіки, філософії, психології та педагогіки у контексті з сучасними проблемами методичного забезпечення педагогічної технології наочного навчання.

Процес педагогічного управління навчальною діяльністю студентів на заняттях педагогічним малюнком за змістом завдань забезпечує:

1) глибоке засвоєння залежності виразного наочно-інформаційного зображення від типів зображальної поверхні і образотворчих формують-ворюючих способів відтворення образу чи об'єкту сприйняття, уявлення в будь-яких розмірах та величини як для фронтального так і для особистого пояснення матеріалу;

2) засвоєння психологічних закономірностей сприйняття та формувань уміння використовувати їх при створенні різних типів структури зображення (лінійне, об'ємно-конструктивне, тонове тощо), образ та виразність якої впливає на результат наочного пояснення;

3) глибоке засвоєння законів, принципів і засобів педагогічного малюнка, оволодіння якими повинно здійснюватися майже автоматично, що допомагає вирішувати завдання відповідно до прийнятих програмою та державним стандартом вимог до рівня художньо-культурної підготовки школярів;

4) навчання на основі міцного і тривалого професійного оволодіння образотворчою грамотою, що допомагає визначати функціональні структури зображення і дозволяє вільно втілювати творчі наочно-методично обґрунтовані задуми на достатньо високому професійному рівні;

5) формування уміння здійснювати вибір художньо-образної структури зображення в його функціональному зв'язку з художніми засобами та матеріалами малюнка, що розвиває «мислення в матеріалі».

Програма забезпечує розвиток художньо-графічної пам'яті, спостережливості, бачення в матеріалі, зорове сприйняття форми та її властивостей, здібності мислити образно, почуття відбору, особисті здібності та професійні нахили, аналітично-синтетичне мислення, знання, уміння та навички, що характеризують рівень підготовки студентів до самостійної, методичної, творчої діяльності.

Зміст програми складається з системи навчально-пізнавальних вправ – завдань, студійних малюнків, начерків, пошукових замальовок, короткочасних зображень у формі методичного наочного пояснення. Навчально-репродуктивні вправи зумовлені вимогами завдань програми і спрямовані на вирішення навчальних завдань, оволодіння закономірностями образотворчої граматики й особливостями художньо-виразної мови різних пластичних мистецтв. Такими навчально-репродуктивними вправами можуть бути: вправи з метою засвоєння нового матеріалу, вивчення тем та технік зображення; вправи з метою повторення навчального матеріалу та закріплення знань і навичок; вправи з метою закріплення комбінаторних навичок в процесі роботи фарбами; вправи з метою закріплення умінь використовувати основні закономірності художньої мови та зображально-виражальні засоби різних видів образотворчого мистецтва тощо.

Педагогічний малюнок ґрунтується на загальних законах предметного зображення, знаннях закономірностей лінійної та повітряної перспективи, пластичної анатомії, уміння в швидкому і лаконічному зображенні, понятті і відчутті

форми, фону, фактури, матеріалу, розуміння залежності вибору матеріалу від задуму. Наведемо приклади завдань для студентів:

1. Виконати педагогічний малюнок, який наочно пояснює виражальні засоби художнього відтворення об'єктів навколишнього світу.

2. Послідовне зображення об'єктів навколишньої дійсності за змістом програми, з метою методичного пояснення зображальних засобів їх художнього відтворення.

3. Виконати педагогічний малюнок, що наочно пояснює теоретичні відомості про закономірності композиції.

4. Виконати педагогічний малюнок з використанням виразних засобів в зображенні об'єктів рослинного світу. Наочно-методично обґрунтувати завдання на виявлення симетрії, силуету, контрасту тощо.

5. Виконати педагогічний малюнок об'єктів тваринного світу засобами лінійного, силуетного та плямкового зображення різними матеріалами (птахи, комахи, риби, домашні та дикі тварини).

6. Виконати педагогічний малюнок предметів побуту в різних положеннях відносно лінії горизонту (меблі, посуд, інші предмети).

7. Виконати зображення стилізованих форм предметів побуту, представників фауни та об'єктів рослинного світу.

8. Виконати педагогічний малюнок об'єктів трудової діяльності людини за темами програми (транспорт, знаряддя праці, техніка).

9. Виконати педагогічний малюнок за мотивами рослинного орнаменту, візерунку на основі стилізованої, декоративної форми з метою послідовного зображення й композиційного рішення (ритм, умовність, рух, симетрія тощо).

10. Виконати педагогічний малюнок фігури людини в різних положеннях (стоїть, сидить, тягне, несе, біжить тощо).

11. Схематичне зображення голови людини в різних ракурсах.

12. Схематично-образне зображення голови різних представників фауни. Маска, як декоративна форма образу.

13. Виконати педагогічний малюнок за змістом, що відображає різні природні, пейзажні, географічні види нової планети (літо, зима, північ, пустиня, степ, гори тощо).

14. Виконати педагогічний малюнок, що пояснює поняття про різноманітність ліній (прямі, криві, круглі, ламані, хвилясті, тонкі, товсті, різного напрямку, характеру тощо).

15. Виконати педагогічний малюнок стилізованих форм героїв казок, оповідань, народних персонажів тощо. Образне рішення для будь-якого виду художньої діяльності.

16. Розробка пізнавально-інформаційних репродуктивних вправ для одного із видів художньо-творчої діяльності за змістом програми.

Підготовка майбутніх спеціалістів до професійної діяльності здійснюється через пізнання закономірностей функціонування педагогічного досвіду, набутого в процесі історичного розвитку освіти – через пізнання досвіду художньої діяльності людини-митця, та оволодіння значним масивом результатів і доробок педагогів різних епох. Студенти знайомляться з методичними доробками художників – педагогів та кращими навчальними роботами із фонду кафедр, аналізують зображення, пояснюють їх структурний та методичний зміст.

Проблема взаємозв'язку сприйняття природи і ступеню художнього уявлення потребує розглянути наступні питання, що зумовлюють процес формування і розвитку художнього уміння: поняття і почуття форми, форми і фону, фактури, почуття матеріалу, бачення роботи в матеріалі; залежність вибору матеріалу від задуму у виявленні композиційного сюжету, форми, моделі, виду, мотиву. Такі вправи необхідні, перш за все, для формування високого рівня методичної підготовки, для художньо-педагогічного розвитку майбутніх учителів.

Висновки і пропозиції. В умовах реформування системи художньо-педагогічної освіти професійна підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва є важливою і актуальною проблемою, яка потребує оновлення змісту мистецьких дисциплін, впровадження нових технологій їх вивчення. Формування професійної готовності майбутніх фахівців до викладання образотворчого мистецтва значною мірою реалізується в процесі вивчення курсу «Педагогічний малюнок».

Педагогічний малюнок, як засіб наочного навчання і методичний інструмент технології навчання образотворчому мистецтву, є невід'ємною складовою професійного становлення студентів, розвитку творчої особистості майбутніх учителів мистецтва.

Список літератури:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Барбіна Є.С. Формування педагогічної майстерності вчителя в системі неперервної педагогічної освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* : зб. наук. праць. Ч. 2. Київ, 2001. С. 181–185.
3. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Київ : ІЗМН, 2002. 270 с.
4. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін. Київ : ІЗМН, 1998. 182 с.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 № 2145-VIII [Law of Ukraine «On Education»]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Barbina Ye.S. (2001). Formuvannia pedahohichnoi maisternosti vchytelia v systemi neperervnoi pedahohichnoi osvity [Formation of pedagogical mastery of a teacher in the system of continuous pedagogical education]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka* : zb. nauk. prats. Ch. 2. Kyiv, pp. 181–185.
3. Rudnytska O.P. (2002). Pedahohika: zahalna ta mystetska [Pedagogy: general and artistic]. Kyiv : IZMN, 270 p.
4. Rudnytska O.P. (1998). Osnovy vykladannia mystetskykh dystsyplin [Fundamentals of teaching artistic disciplines]. Kyiv : IZMN, 182 p.